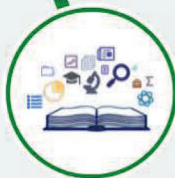

Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

СЕРІЯ "МЕДИЦИНА"

№11(57) 2025

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру
дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 11(57) 2025

Київ – 2025

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and
Moral Education

*with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv", Nutrition Center of
Natalia Kalinovska*

"Prospects and innovations of science"

(Series" Pedagogy ", Series" Psychology ", Series" Medicine ")

Issue № 11(57) 2025

Kyiv – 2025

**«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»):
журнал. 2025. № 11(57) 2025. С. 3866**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017
журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023
№ 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222**

**Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з
державного управління» (Рішення від 17.11.2025, № 6/11-25)**

*Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії
Калиновської.*

*Журнал заснований з метою розвитку наукового потенціалу та реалізації
кращих традицій науки в Україні, за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію,
механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку
медицини, психології, педагогіки та. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та
місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів.
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.*

Голова редакційної колегії:

**Жукова Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Головний редактор: Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Заступник головного редактора: Торяник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна);

Заступник головного редактора: Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);

Заступник головного редактора: Жуковський Василь Миколайович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Бабова Ірина Костянтинівна - доктор медичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування, ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України", лікар ФРМ (фізичної та реабілітаційної медицини) ДУ "Територіальне медичне об'єднання МВС України по Одеській області" (Одеса, Україна)
2. Бабчук Олена Григоріївна — кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
3. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
4. Балахтар Катерина Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
5. Бартенєва Ірина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
6. Біляковська Ольга Орестівна — доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)
7. Вадзюк Степан Нестерович - доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри фізіології з основами біотики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського України (Тернопіль, Україна)
8. Вовк Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Штища в Пилі (м. Пила, Польща)
9. Гвожджевський Сильвія — кандидат наук, Державна професійна вища школа ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
10. Гетманенко Людмила Миколаївна - старша викладачка кафедри природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

11. Головач Наталія Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
12. Гречановська Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету (Вінниця, Україна)
13. Гудзь Наталія Іванівна - доктор фармацевтичних наук, професор, ад'юкт кафедри фармації і екологічної хімії Опольського університету, доцент кафедри технологій ліків та біофармації Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (Львів, Україна)
14. Гуменишкова Тамара Рудольфівна — доктор педагогічних наук, професор, директор Придніпурської філії Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
15. Дерстуганова Наталя Вікторівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету (Запоріжжя, Україна)
16. Долгова Олена Миколаївна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
17. Журавльова Лариса Петрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна)
18. Заячківська Оксана Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
19. Інжисевська Леся Анатоліївна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
20. Ічанська Олена Михайлівна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
21. Кардаш Оксана Любомирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматизації, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
22. Клімус Тереза Миколаївна - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету "Львівська політехніка", завідувач сіхківського відділення денного догляду Львівського міського центру соціальних послуг "Джерело" (Львів, Україна)
23. Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
24. Коваль Галина Миколаївна - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри мікробіології, вірусології, епідеміології з курсом інфекційних хвороб Ужгородського національного університету (Ужгород, Україна)
25. Ковальчук Анна Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 Психологія Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
26. Корильчук Неоніла Іванівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
27. Корнієнко Петро Сергійович - доктор юридичних наук, доцент, адвокат, заступник першого проректора по роботі з коледжами, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)
28. Кравчук Володимир Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
29. Кравчук Людмила Степанівна - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна» (Хмельницький, Україна)
30. Крайник Григорій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна)
31. Левков Анатолій Анатолійович - кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, Україна)
32. Лігоцький Анатолій Олексійович — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)
33. Лисенко Дмитро Андрійович - кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №2 Вінницького національного медичного університету (Вінниця, Україна)
34. Лич (Назарук) Оксана Миколаївна - доктор психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
35. Макаренко Олександр Миколайович — доктор медичних наук, професор, академік Міжнародної академії освіти та науки, професор кафедри загальномедичних дисциплін Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
36. Мальцев Дмитро Валерійович кандидат медичних наук, завідувач лабораторії імунології і молекулярної біології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
37. Марушова Олександра Анатоліївна - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (м. Київ, Україна)
38. Мельник Володимир Степанович — доктор медичних наук, професор кафедри неврології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, декан медичного факультету №1 (Київ, Україна)
39. Мігенько Богдан Орестович – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
40. Мігенько Людмила Михайлівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №2 Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
41. Мідельський Сергій Людвігович – професор, Академік, Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан)
42. Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
43. Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
44. Мочалов Юрій Олександрович - доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургічної стоматології та клінічних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
45. Нікульчев Микола Олександрович – доктор богословських наук, кандидат філософських наук, професор, доцент кафедри філософії НУ «ОМА» (Одеса, Одеська область, Україна)
46. Олійник Світлана Валентинівна - кандидат фармацевтичних наук, доцент, доцент кафедри аптечної технології ліків Національного фармацевтичного університету
47. Помиткін Едуард Олександрович — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України (Київ, Україна)
48. Помиткіна Любов Віталіївна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
49. Попель Оксана Василівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету (Одеса, Україна)
50. Приходькіна Наталя Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
51. Прокоф'єва Марина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
52. Сирник Ярослав - доцент кафедри антропології Вроцлавського університету (Вроцлав, Польща)
53. Трушкіна Наталя Валеріївна - кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України (Київ, Україна)
54. Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
55. Філіппова Лариса Валеріївна – доктор педагогічних наук, кандидат хімічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри медичної біохімії та молекулярної біології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, (Київ, Україна)
56. Хохліна Олена Петрівна — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
57. Чаусова Тетяна Володимирівна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
58. Черська Марія Сергіївна - доктор медичних наук, завідувачка консультативно-діагностичним відділенням Державної Установи «Інститут ендокринології та обміну речовин НАМН України» (Київ, Україна)
59. Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
60. Шевченко Валерія Геннадіївна - кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії #2 Одеського національного медичного університету (Одеса, Україна)
61. Яковичка Лада Савелівна — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

УДК 37.035:37.026:379.8

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-1354-1365](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-1354-1365)

Столяренко Олена Вікторівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-1899-8089>

Столяренко Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-7080-0626>

Московчук Ольга Сергіївна доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0003-4568-1607>

Магас Людмила Миколаївна старший викладач кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0000-4218-9110>

СТВОРЕННЯ ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРОЕКТНУ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми формування соціальної компетентності здобувачів освіти, необхідність якої зростає під впливом суспільного запиту на соціально адаптовану молодь, здатну до ефективної комунікації, лідерства та командної роботи. Обґрунтовано наявність гострого протиріччя між високими вимогами до розвитку соціальних навичок та недостатньою розробленістю педагогічних механізмів їхнього цілеспрямованого формування в межах традиційної освітньої системи. Виявлено, що проектна культурно-дозвіллева діяльність (ПКДД) має значний, але не реалізований системно, потенціал для створення автентичного середовища соціальної взаємодії. Актуальність також підтверджується педагогічною доцільністю, оскільки проектна діяльність у сфері дозвілля є найбільш природним і недирективним середовищем для тренування соціальних ролей, прийняття спільних рішень і колективної відповідальності, що значно посилює соціальний досвід.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці структурно-функціональної моделі освітнього середовища, яке сприяє ефективному розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти шляхом систематичного впровадження ПКДД.

Методологічною основою дослідження виступили системний, компетентнісний та діяльнісний підходи. Для досягнення мети використовувалися теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел, зокрема щодо компетентнісного підходу та педагогічних технологій), а також емпіричні методи, включаючи педагогічне спостереження, анкетування, тестування (наприклад, соціометрія), моделювання для побудови освітнього середовища, а також педагогічний експеримент. Достовірність результатів забезпечено математично-статистичною обробкою даних із використанням t-критерію Стьюдента.

Встановлено, що ПКДД є найбільш ефективною завдяки її ключовим характеристикам: реальність і суспільна значущість (створення реального продукту, що підвищує відповідальність), багатофункціональність (охоплення виховного, розвивального та навчального аспектів) та стимулювання комунікації (вирішення міжособистісних конфліктів у команді). Розроблено структурно-функціональну модель освітнього середовища, яка інтегрує принципи партнерства, синергії та автентичності. Модель включає три взаємопов'язані блоки: ціле-мотиваційний (формування соціального замовлення та групової відповідальності), технологічний (діяльнісний) (впровадження циклу ПКДД, командної проєктної роботи та тренінгів Soft Skills), та діагностично-рефлексивний (самооцінка, Peer Assessment, групова рефлексія). Експериментально підтверджено значний позитивний вплив функціонування даної моделі, зокрема, статистично значуще підвищення рівня комунікативного (на 18,4%) та кооперативного (на 15,1%) компонентів соціальної компетентності у здобувачів освіти експериментальних груп. Це доводить, що ПКДД, організована за принципами партнерської взаємодії (педагог–здобувач–групада), дозволяє перевести набуті соціальні знання і вміння у стійкі особистісні якості.

Обґрунтовано, що проєктна культурно-дозвілєва діяльність є потужним, автентичним середовищем для розвитку соціальної компетентності. Розроблена модель освітнього середовища є ефективною педагогічною інновацією, що забезпечує системний підхід до формування соціальної компетентності, відповідаючи вимогам сучасної освіти та соціальному запиту.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці деталізованих методик тьюторського супроводу ПКДД у закладах вищої освіти, а також у вивченні впливу проєктної діяльності на розвиток соціальної стійкості та емоційного інтелекту молоді в умовах кризових ситуацій.

Ключові слова: соціальна компетентність, освітнє середовище, проєктна діяльність, культурно-дозвілєва діяльність, структурно-функціональна модель, компетентнісний підхід, партнерська взаємодія.

Stoliarenko Olena Viktorivna Doctor of Pedagogy, Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-1899-8089>

Stoliarenko Oksana Vasylivna Candidate of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-7080-0626>

Moskovchuk Olga Serhiivna PhD, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Educational Management at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0003-4568-1607>

Magas Liudmyla Mykolaivna Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0000-4218-9110>

CREATING AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF EDUCATIONAL RECIPIENTS THROUGH PROJECT-BASED CULTURAL AND LEISURE ACTIVITIES

Abstract. The article is devoted to researching the pressing issue of forming social competence in educational recipients, the necessity of which is growing due to the societal demand for socially adaptable youth capable of effective communication, leadership, and teamwork. The existence of a sharp contradiction between the high demands for the development of social skills and the insufficient development of pedagogical mechanisms for their targeted formation within the traditional educational system is substantiated. It is revealed that Project-Based Cultural and Leisure Activities (PC-LA) possess significant, yet unsystematically realized, potential for creating an authentic environment for social interaction. The relevance is further confirmed by the pedagogical expediency, as project work in the leisure sphere is the most natural and non-directive environment for training social roles, collective decision-making, and shared responsibility, which significantly enhances social experience.

The purpose of the study is the theoretical substantiation, development, and experimental verification of a structural and functional model of the educational environment that promotes the effective development of social competence of educational recipients through the systematic implementation of PC-LA.

The methodological basis of the research included the systematic, competence-based, and activity approaches. To achieve the goal, theoretical methods (analysis, synthesis, generalization of scientific sources, particularly regarding the competence approach and pedagogical technologies) and empirical methods were used, including pedagogical observation, surveys, testing (e.g., sociometry), modeling for constructing the educational environment, and a pedagogical experiment. The reliability of the results was ensured by mathematical and statistical data processing using Student's t-criterion.

It is established that PC-LA is most effective due to its key characteristics: reality and social significance (creating a tangible product that increases responsibility), multifunctionality (encompassing educational, developmental, and teaching aspects), and stimulation of communication (resolving interpersonal conflicts within the team). A structural and functional model of the educational environment that integrates the principles of partnership, synergy, and authenticity was developed. The model includes three interconnected blocks: goal-motivational (forming a social order and group responsibility), technological (activity-based) (implementing the PC-LA cycle, team project work, and Soft Skills training), and diagnostic-reflective (self-assessment, Peer Assessment, group reflection). The study experimentally confirmed the significant positive impact of the model's functioning, specifically a statistically significant increase in the level of the communicative (by 18.4%) and cooperative (by 15.1%) components of social competence among educational recipients in the experimental groups. This proves that PC-LA, organized according to the principles of partnership interaction (educator–recipient–community), allows the transfer of acquired social knowledge and skills into stable personal qualities.

It is substantiated that project-based cultural and leisure activities are a powerful, authentic environment for the development of social competence. The developed model of the educational environment is an effective pedagogical innovation that ensures a systematic approach to forming social competence, meeting the requirements of modern education and societal demands.

Perspectives for further research are seen in developing detailed methodologies for tutor support of PC-LA in institutions of higher education, as well as in studying the impact of project activities on the development of social resilience and emotional intelligence of youth in crisis situations.

Keywords: social competence, educational environment, project activity, cultural and leisure activities, structural and functional model, competence approach, partnership interaction.

Постановка проблеми. В умовах динамічних соціальних трансформацій та інтеграції України в європейський освітній простір, перед закладами освіти постає завдання не лише якісної трансляції знань, а й формування соціально компетентної особистості, здатної до ефективної взаємодії, вирішення конфліктів та активної участі в житті громади [3]. Традиційні форми навчання часто виявляються недостатніми для набуття цих практичних навичок. Виникає нагальна потреба у впровадженні педагогічних інновацій, зокрема, у створенні спеціально організованого освітнього середовища, де проєктна культурно-дозвіллєва діяльність виступає ключовим механізмом розвитку соціальної компетентності. Проблема полягає у недостатній розробленості теоретико-методичних засад та практичних моделей інтеграції проєктної роботи у сферу культурно-дозвіллєвої діяльності з метою цілеспрямованого розвитку означеної компетентності.

Актуальність представленого дослідження має глибоке підґрунтя, зумовлене низкою взаємопов'язаних факторів, що охоплюють соціальну сферу, педагогічну практику та інноваційний розвиток освіти. Насамперед, існує соціальне замовлення, яке формується як динамічним ринком праці, так і вимогами сучасного громадянського суспільства: сьогодні від молоді очікується не лише академічна успішність, але й високий рівень соціальної адаптованості, вільного володіння комунікативними навичками, лідерських якостей та вміння ефективно працювати в команді і вирішувати конфлікти. В умовах посилення міжкультурної взаємодії та необхідності швидкої реакції на глобальні виклики, ці соціальні навички (Soft Skills) стають визначальними для життєвого успіху та професійної самореалізації, а традиційна класно-урочна система виявляється неспроможною надати достатньо практичного досвіду для їхнього формування.

По-друге, актуальність підтверджується педагогічною доцільністю використання саме проєктної діяльності. Встановлено, що ця форма роботи, особливо в неформальному просторі дозвілля, слугує найбільш природним і недирижуваним середовищем для тренування соціальних ролей, розвитку емпатії, а також для прийняття спільних рішень та усвідомлення колективної відповідальності за кінцевий результат. На відміну від аудиторних занять, культурно-дозвілєві проєкти забезпечують автентичну мотивацію, оскільки спрямовані на створення реального, суспільно значущого продукту (наприклад, проведення благодійного фестивалю чи створення громадського простору), що значно посилює соціальний досвід і перетворює набуті знання на стійкі особистісні якості.

По-третє, дослідження має значний інноваційний потенціал. Його актуальність полягає у розробці та верифікації моделі освітнього середовища, яка вперше системно поєднує формальну і неформальну освіту через цільове впровадження спільних культурних проєктів (як-от тематичні фестивалі, волонтерські акції, чи краєзнавчі дослідження). Така інтегративна модель не лише заповнює існуючу методичну прогалину, а й забезпечує реальну практику набуття соціального досвіду, створюючи поліфункціональний простір для соціалізації, самовизначення та громадянського становлення здобувачів освіти в умовах децентралізації та розвитку територіальних громад. Таким чином, дослідження є своєчасним і необхідним для практичної реалізації сучасних освітніх реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку соціальної компетентності є предметом багатовекторних досліджень.

Теоретичні засади компетентнісного підходу в українській освіті ґрунтовно висвітлені у працях таких провідних науковців, як О. Овчарук [5], Н. Бібік [1], О. Пометун [6]. Їхні дослідження були спрямовані на визначення структури ключових компетентностей, їхньої ролі у формуванні цілісної особистості та механізмів інтеграції в освітній процес. Зокрема, О. Овчарук розглядала цей підхід у контексті європейських освітніх тенденцій, а О. Пометун фокусувалася на його реалізації через активні та інтерактивні методи навчання.

Сутність соціальної компетентності, її складна інтегративна структура та критерії сформованості досліджені Л. Хоружою [9] та О. Столяренко [7], [8]. Вони розглядають соціальну компетентність не просто як суму знань про суспільство, а як складну якість, що охоплює комунікативний, кооперативний, мотиваційно-ціннісний та рефлексивний компоненти. Критично важливим їхнім висновком є те, що ця компетентність формується виключно в процесі активної соціальної практики, тобто через реальну взаємодію, спільну діяльність та вирішення проблем, а не лише шляхом теоретичного засвоєння інформації. Цей висновок безпосередньо обґрунтовує необхідність застосування діяльнісних методів, зокрема проєктних.

Впровадження проєктних технологій як дієвого засобу навчання і виховання є пріоритетним напрямом, який активно розроблявся українськими вченими. Серед них варто виділити С. Сисоєву [4], Л. Пироженко та О. Пометун [6]. Вони обґрунтовують, що метод проєктів є однією з найефективніших дидактичних інновацій, оскільки він забезпечує міждисциплінарну інтеграцію знань, розвиток критичного мислення та планування, а також формування навичок співпраці та прийняття рішень у команді. С. Сисоєва досліджувала цей метод у контексті розвитку педагогічної творчості та підготовки фахівців, тоді як Л. Пироженко (у співавторстві з О. Пометун) детально розглядала його як одну з ключових інтерактивних технологій, що активізує пізнавальний інтерес. Наукове дослідження колективу авторів на чолі з Л. Мартинець присвячене обґрунтуванню методології розвитку підприємницьких (бізнес) навичок у старшокласників за допомогою проєктної діяльності. У роботі підкреслюється, що проєктна діяльність створює автентичне середовище для практичного набуття комплексних навичок, включаючи командну роботу, комунікацію та відповідальність, які є невіддільними складовими як підприємницької, так і соціальної компетентності [11].

Водночас, культурно-дозвіллева діяльність розглядалася окремим напрямом як важливий чинник соціалізації та виховання. Праці А. Бойко [2] та О. Щолокової [10] доводять, що неформальне середовище дозвілля має величезний виховний потенціал. Дозвілля, організоване у формі культурних заходів (фестивалі, гуртки, студії, волонтерство), створює умови для самореалізації та творчого самовираження, опанування соціальних ролей у неформальній обстановці та формування ціннісних орієнтацій та поваги до культури.

Незважаючи на значний науковий доробок, більшість праць розглядає ці напрями ізольовано. Бракує комплексних досліджень, які б обґрунтовували створення інтегрованого освітнього середовища, де проєктна діяльність у сфері культури та дозвілля виступає системотворчим фактором розвитку саме соціальної компетентності у здобувачів освіти різних ланок.

Метою статті є теоретичне обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка моделі освітнього середовища, яке сприяє ефективному розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти шляхом систематичного впровадження проєктної культурно-дозвіллевої діяльності.

Для досягнення поставленої мети дослідження було визначено низку послідовних завдань, виконання яких забезпечить наукове обґрунтування та практичну реалізацію розробок. Насамперед, необхідно було уточнити сутність та структуру соціальної компетентності здобувачів освіти, розглядаючи її безпосередньо в контексті проєктної культурно-дозвілєвої діяльності (ПКДД), що дало змогу виділити ключові компоненти, які підлягають формуванню. Наступним кроком стало обґрунтування педагогічних принципів створення ефективного освітнього середовища, яке має бути спеціально орієнтоване на активну соціальну взаємодію та співпрацю. Спираючись на ці теоретичні засади, було розроблено структурно-функціональну модель освітнього середовища, що інтегрує ПКДД як системотворчий механізм. Завершальним і критично важливим етапом стала експериментальна перевірка ефективності функціонування розробленої моделі в реальних умовах освітнього процесу.

Методологічною основою дослідження виступили положення системного підходу (що дозволив розглянути освітнє середовище як цілісну сукупність взаємодіючих елементів), компетентнісного підходу (що визначив орієнтир на кінцевий результат - соціальну компетентність) та діяльнісного підходу (який підтвердив провідну роль практичної діяльності у формуванні особистісних якостей).

У процесі дослідження для забезпечення його всебічності та достовірності було використано комплекс взаємодоповнюючих методів. До теоретичних методів належали аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел, що дозволило визначити сутність ключових понять і розробити теоретичні засади моделі. Для отримання первинних даних та оцінки стану досліджуваного об'єкта застосовувалися емпіричні методи, зокрема педагогічне спостереження, анкетування, а також тестування, включно з такими інструментами, як соціометрія та тести на комунікативні й організаторські схильності, що слугувало для діагностики рівня сформованості соціальної компетентності. Важливе місце займав метод моделювання, який використовувався для побудови структурно-функціональної моделі освітнього середовища. Перевірка наукових гіпотез здійснювалася через педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), який був необхідний для встановлення ефективності розробленої моделі. Нарешті, для кількісної обробки отриманих експериментальних даних та підтвердження їхньої статистичної значущості застосовувалися математично-статистичні методи, зокрема t-критерій Стьюдента.

Виклад основного матеріалу. Освітнє середовище, сфокусоване на проєктній культурно-дозвілєвій діяльності (ПКДД), організовується відповідно до низки провідних педагогічних принципів, які забезпечують його ефективність як механізму розвитку соціальної компетентності. Ключовим серед них є принцип автентичності, згідно з яким діяльність повинна відображати реальні соціальні потреби та проблеми громади, а не бути штучно створеною навчальною вправою, як, наприклад, реалізація волонтерського проєкту з відновлення

історичної пам'ятки замість простого виготовлення плакату. Такий підхід значно підвищує відповідальність та усвідомлення соціальної значущості участі. Не менш важливим є принцип синергії, що вимагає забезпечення взаємодії та взаємного посилення зусиль між усіма суб'єктами освітнього процесу, включаючи здобувачів освіти, педагогів, батьків, представників місцевої громади та культурних інституцій. Далі, принцип партнерської взаємодії передбачає перехід від традиційних суб'єкт-об'єктних відносин (вчитель-учень) до суб'єкт-суб'єктних, де педагоги виконують роль тьюторів та фасилітаторів, а здобувачі освіти стають активними й рівноправними учасниками процесу прийняття рішень. Нарешті, принцип варіативності та вибору гарантує надання здобувачам освіти можливості самостійно обирати тему проєкту, форму діяльності та склад команди, що безпосередньо стимулює їхню ініціативність та самовизначення.

Для забезпечення цілеспрямованого розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти через проєктну культурно-дозвілєву діяльність (ПКДД) було розроблено структурно-функціональну модель освітнього середовища. Ця модель не є пасивним фоном, а виступає активним педагогічним інструментом, що формує необхідні умови для соціальної практики. Вона ґрунтується на низці ключових принципів і складається з трьох взаємопов'язаних блоків.

Модель освітнього середовища являє собою трикомпонентну систему, де кожен блок виконує свою специфічну функцію, забезпечуючи цілісність процесу розвитку соціальної компетентності. Першим є ціле-мотиваційний блок, функцією якого є спрямування. Цей блок визначає загальний вектор розвитку та формує внутрішнє спонукання до активної діяльності. Його ключова мета полягає в усвідомленому формуванні соціальної компетентності, включаючи здатність до комунікації, кооперації та лідерства. Механізм введення в проєкт реалізується через проблематизацію - детальне обговорення реальної соціальної проблеми, яку має вирішити майбутній культурно-дозвілєвий проєкт, як-от низький рівень культурної обізнаності молоді або відсутність інклюзивних просторів. Кінцевим результатом цього етапу є формування мотиваційної готовності до участі та прийняття групової відповідальності.

Наступним елементом є змістовно-технологічний блок, що виконує функцію реалізації та практики і є фактичним ядром моделі, де відбувається безпосереднє тренування соціальних навичок через активну діяльність. Зміст цього блоку передбачає впровадження повного циклу ПКДД, який включає обов'язкові етапи, що вимагають інтенсивної соціальної взаємодії. Це охоплює планування (колективний розподіл ролей, узгодження ресурсів, розробка бюджету), комунікацію та переговори (спілкування з зовнішніми партнерами, як-от спонсори, ЗМІ, адміністрація), а також командну роботу (безпосереднє виконання завдань та вирішення конфліктних ситуацій у групі, що слугує прямим тренінгом соціальної компетентності). Технологічна частина спирається на застосування командної проєктної роботи (Team Project Work), доповнене тренінгами з Soft Skills (навичок м'якої взаємодії). Результатом цього блоку є

набуття практичного досвіду соціальної взаємодії та формування стійких кооперативних навичок.

Завершує систему оцінково-рефлексивний блок, функцією якого є зворотний зв'язок та корекція, що забезпечує саморегуляцію системи та її постійне вдосконалення. Основним елементом є діагностика - регулярна оцінка рівня сформованості комунікативного, кооперативного та рефлексивного компонентів соціальної компетентності. Механізми оцінки включають використання методів групової рефлексії (обговорення успіхів і невдач проєкту), самооцінки та взаємооцінки (Peer Assessment) внеску кожного учасника в спільний результат. Кінцевим результатом є усвідомлення здобувачами освіти своїх сильних і слабких соціальних сторін, а також отримання можливості коригувати власну поведінку та стратегії взаємодії в подальших проєктах.

У межах проведеного дослідження було чітко визначено, що проєктна культурно-дозвілєва діяльність (ПКДД) є найбільш ефективним інструментом для розвитку соціальної компетентності завдяки низці її ключових характеристик. Насамперед, її ефективність обумовлена реальністю та суспільною значущістю: проєкти завжди спрямовані на створення конкретного, відчутного продукту, такого як організація вистави, проведення екскурсії чи благодійного заходу. Саме ця орієнтація на реальний результат значно підвищує як внутрішню мотивацію здобувачів освіти, так і їхнє відчуття особистої та групової відповідальності. Крім того, ПКДД демонструє багатофункціональність, оскільки одночасно охоплює виховний, розвивальний та навчальний аспекти освітнього процесу, забезпечуючи гармонійний розвиток особистості поза рамками академічного предмета. Критично важливою характеристикою є стимулювання комунікації: робота в команді над спільним культурним продуктом вимагає постійного обговорення, узгодження позицій, чіткого розподілу ролей та, що особливо цінно, вирішення міжособистісних конфліктів. Цей процес є прямим та інтенсивним тренуванням соціальної компетентності в автентичних умовах. У результаті наукового дослідження було встановлено, що організація ПКДД за принципами партнерської взаємодії (де педагог, здобувач освіти та громада виступають рівноправними партнерами) дозволяє не просто передати знання, а й перевести набуті соціальні знання і вміння у стійкі особистісні якості. Наприклад, під час реалізації проєкту зі створення шкільного історичного музею, здобувачі освіти не лише засвоюють історичний матеріал, а й активно відпрацьовують навички інтерв'ювання, публічних виступів, ведення переговорів з місцевими мешканцями щодо збору експонатів та, безумовно, демонструють ефективну командну роботу.

Формувальний експеримент проводився у кілька етапів, де здобувачі освіти експериментальних груп (ЕГ) систематично залучалися до ПКДД (наприклад, створення інтерактивної екскурсії по місту, організація благодійного концерту). Встановлено, що після завершення експерименту рівень сформованості соціальної компетентності в ЕГ суттєво зріс порівняно з

контрольною групою (КГ). Комунікативний компонент (здатність до ефективної взаємодії, переговорів) зріс у ЕГ на 18,4%. Кооперативний компонент (здатність до командної роботи, розподілу ролей) зріс у ЕГ на 15,1%. Обробка даних за критерієм Стюдента показала статистично значущі відмінності (при $p < 0,05$) між середніми значеннями показників ЕГ та КГ на завершальному етапі, що підтверджує ефективність розробленої моделі освітнього середовища. ПКДД створює ситуацію, де соціальна компетентність є необхідною умовою успіху проєкту, що забезпечує її природне та ефективне засвоєння.

Висновки. Проведене дослідження дозволило сформулювати низку вагомих висновків, які підтверджують ефективність обраного підходу та відкривають нові напрями для наукового пошуку.

Насамперед, було обґрунтовано, що проєктна культурно-дозвіллева діяльність (ПКДД) є потужним, автентичним середовищем для цілеспрямованого тренування та розвитку соціальної компетентності. Це пояснюється тим, що ПКДД за своєю суттю вимагає від здобувачів освіти командної роботи, ефективного вирішення реальних проблем та публічної презентації результатів, що забезпечує перехід теоретичних знань у практичні навички. Крім того, на основі системного та компетентнісного підходів було розроблено структурно-функціональну модель освітнього середовища, яка успішно інтегрує ключові педагогічні принципи: партнерство, діяльність та рефлексію. Ця модель забезпечує системний підхід до цільового формування соціальної компетентності, надаючи чіткі механізми для реалізації, моніторингу та корекції освітнього процесу. Що особливо важливо, результати формувального експерименту експериментально підтвердили значний позитивний вплив функціонування цієї моделі на підвищення рівня комунікативного та кооперативного компонентів соціальної компетентності здобувачів освіти, доводячи її практичну цінність та педагогічну доцільність.

У контексті окреслених результатів, перспективи подальших досліджень вбачаються у кількох стратегічних напрямках. По-перше, існує потреба у розробці деталізованих методик тьюторського супроводу ПКДД у закладах вищої освіти, що забезпечить плавний перехід від шкільного до професійного рівня формування соціальної компетентності. По-друге, надзвичайно актуальним є вивчення впливу проєктної діяльності на розвиток соціальної стійкості та емоційного інтелекту молоді, особливо в умовах кризових ситуацій та викликів сьогодення, що потребує посилення психолого-педагогічного складника досліджень.

Література:

1. Бібік Н. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної школи. Педагогіка і психологія. 2010. № 4. С. 5–15.
2. Бойко А. М. Культурно-дозвіллева діяльність як чинник соціалізації особистості: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2005. 216 с.
3. Закон України «Про освіту»: [Електронний ресурс]. Київ: Верховна Рада України, 2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4. Компетентнісний підхід у вищій освіті: методологія і технологія. / За ред. С. О. Сисоєвої. Київ: Видавництво «Знання». 2012.
5. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
6. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2003. 192 с.
7. Столяренко Ол. В., Столяренко О. В., Московчук О. С., Магас Л. М. Формування у молодих людей соціокультурної компетентності у виховній парадигмі гуманістичного спрямування. Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка». № 2(30), 2024. 1638 с. С. 1352–1364. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1352-1364](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1352-1364)
8. Столяренко Ол. В., Столяренко О. В. Актуальність компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II / [Ред.: В. Льницький, М. Галів]. Київ–Дрогобич–Львів–Переяслав–Ужгород–Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 282 с. С. 165–168.
9. Хоружа Л. Л. Соціальна компетентність майбутнього вчителя: теорія та методика формування: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 350 с.
10. Щолокова О. А. Культурно-дозвілєва діяльність: теорія і практика: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 350 с.
11. Liliia Martynets, Nataliya Stepanchenko, Olena Ustymenko-Kosorich, Serhii Yashchuk, Iryna Yelisieieva, Olga Groshovenko, Oleksandr Torichnyi, Olena Zharovska, Maya Kademiya, Svitlana Buchatska, Liudmyla Matsuk, Olena Stoliarenko, Oksana Stoliarenko, Olena Zarichna. Developing Business Skills in High School Students Using Project Activities. Revista Românească pentru Educație Multidimensională: Vol. 12 No. 4 (2020) P. 222–239. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4>

References:

1. Bibik, N. M. (2010). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Theoretical and methodological foundations of the formation of social competence of basic school students]. Pedagogika i psykholohiia - Pedagogy and Psychology, 4, 5–15 [in Ukrainian].
2. Boiko, A. M. (2005). Kulturno-dozvillieva diialnist yak chynnyk sotsializatsii osobystosti [Cultural and leisure activities as a factor in the socialization of personality]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine «On education»]. (2017). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
4. Sysoieva, S. O. (Ed.). (2012). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii osviti: metodolohiia i tekhnolohiia [Competence approach in higher education: methodology and technology]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy: biblioteka z osvithoi polityky [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library on educational policy]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
6. Pomietun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2003). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. posib. [Modern lesson. Interactive learning technologies: scientific and methodological manual]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
7. Stoliarenko, O. V., Stoliarenko, O. V., Moskovchuk, O. S., & Mahas, L. M. (2024). Formuvannia u molodykh liudei sotsiokulturnoi kompetentnosti u vykhovni paradyhmi humanistychnoho spriamuvannia [Formation of socio-cultural competence in young people in the educational paradigm of humanitarian direction]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriiia «Pedagogika» - Scientific innovations and advanced technologies. Series "Pedagogy", 2(30), 1352–1364. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-1352-1364](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-1352-1364) [in Ukrainian].

8. Stoliarenko, O. V., & Stoliarenko, O. V. (2024). Aktualnist kompetentnisnoho pidkходу u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [The relevance of the competency approach in the professional training of future teachers]. In V. Ilnytskyi, & M. Haliv (Eds.), *Nauka i osvita Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zavdannia v konteksti natsionalnoi bezpeky* (Vol. II, pp. 165–168). Kyiv–Drohobych–Lviv–Pereiaslav–Uzhhorod–Zaporizhzhia: Helvetyka [in Ukrainian].
9. Khoruzha, L. L. (2012). *Sotsialna kompetentnist maibutnoho vchytelia: teoriia ta metodyka formuvannia: monohrafiia* [Social competence of the future teacher: theory and methods of formation: monograph]. Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
10. Shcholokova, O. A. (2012). *Kulturno-dozvillieva diialnist: teoriia i praktyka: navch.-metod. posib.* [Cultural and leisure activities: theory and practice: educational and methodological manual]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
11. Martynets, L., Stepanchenko, N., Ustymenko-Kosorich, O., Yashchuk, S., Yelisieieva, I., Groshovenko, O., Torichnyi, O., Zharovska, O., Kademiya, M., Buchatska, S., Matsuk, L., Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., & Zarichna, O. (2020). Developing Business Skills in High School Students Using Project Activities. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12(4), 222–239. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4> [in English].